

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Філологічні зошити. Літературознавство:

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ

ВИПУСК IV

Рівне – 2016

ББК 83
Ф 54
УДК 82

Філологічні зошити. Літературознавство: зб. студ. наук. ст. Вип. IV / ред. кол. О. М. Кирильчук [та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2016. – 99 с.

У збірнику вміщені студентські наукові розвідки, результати бакалаврських та магістерських досліджень з актуальних проблем українського літературознавства, теорії літератури, компаративістики та методики викладання української літератури. Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, студентами, вчителями-словесниками.

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 6 квітня 2016 р.)

Рецензент:

ШАНЮК В.І., кандидат філологічних наук, доцент (Національний університет водного господарства і природокористування).

Редакційна колегія:

ЗАХАРЧУК І.В., доктор філологічних наук, доцент;
БЕСТЮК І.А., кандидат філологічних наук, доцент;
КИРИЛЬЧУК О.М., кандидат філологічних наук, доцент (головний редактор);
КРУПКА М.А., кандидат філологічних наук, доцент;
ТХОРУК Р.Л., кандидат філологічних наук, доцент.

ЗМІСТ

ГУЛЯ ОЛЕНА	
Естетична унікальність малої прози Юрія Косача.....	5
ГІЛЬ ЛЮДМИЛА	
«Позичений чоловік» Євгена Гуцала у контексті української химерної прози	10
ЗАРУБА ОКСАНА	
Феномен матрициду в українській літературі «розстріляного відродження»	14
КИРИЛЬЧУК ЮЛІЯ	
Досвід війни у контексті етнічного наративу (на прикладі роману А. Кузнєцова «Бабин Яр»).....	18
КРУПКА ЛЮБОМИР	
Радянське минуле в Сергія Жадана: ностальгія чи розрив.....	25
КУЗЬ ІНЕСА	
Психіатрична лікарня як простір випробування (на основі роману «На протилежному боці від добра» Василя Рубана)	30
ЛЯСКОВЕЦЬ ЮЛІЯ	
Література в осяганні травми: голодомор і культурна пам'ять.....	35
МАКСИМЧУК ІВАННА	
Руйнація особистості як результат негативного впливу соціуму (на прикладі роману «Причепа» Івана Нечуя-Левицького та «Люборацькі» Анатолія Свидницького).....	40
МИКИТЮК НАТАЛІЯ	
Митець і влада в тоталітарному суспільстві (за романом-тетралогією Докії Гуменної «Діти Чумацького Шляху»).....	44
НЕЧИПОРУК КАТЕРИНА	
Екзистенція вибору в інтелектуальному романі «Недуга» (1928) Євгена Плужника	48
ОРЛОВСЬКА ОРИСЯ	
Містично-детективна ніша у моделях сучасної української прози	52
ПАХНЮК КАТЕРИНА	
«Предание о Гаркуше» в системі читацьких інтересів XVIII – початку XIX століття.....	59

РЯБУШИЦЬ НАТАЛІЯ Часопросторовий вимір прози Миколи Гоголя.....	66
САЙКО ОЛЕНА Художній конфлікт особистості і суспільства у романі Сергія Жадана «Депеш мод».....	71
САХНЕВИЧ ТЕТЯНА Жіноча історія гріхопадіння (за повістю Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку»).....	76
СОБЧУК ЛЕСЯ Микола Хвильовий як літературний персонаж роману Уласа Самчука «Темнота».....	82
ЧУБИК ВІТА Моделювання жіночих персонажів у прозі Марії Матіос (на прикладі повістей «Солодка Даруся» та «Москалиця»).....	91
ЯРОШ ТЕТЯНА Звукові імпресії у «Valse mélancolique» Ольги Кобилянської	95

Тетяна Сахневич

Науковий керівник – канд. філол. наук Крупка М. А.

ЖІНОЧА ІСТОРІЯ ГРІХОПАДІННЯ (ЗА ПОВІСТЮ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ»)

У статті на матеріалі повісті «Казка про калинову сопілку» Оксани Забужко розглядається питання переосмислення фольклорно-міфологічних та біблійних елементів. Авторка зосереджується на проблемі психологічної мотивації вчинків героїв.

Ключові слова: *повість, казка, фольклор, біблійний сюжет.*

In the article on the material of the novel «Tale about snowball pipe» («Kazka pro kalinovu sopilku») by Oksana Zabuzhko is considered rethinking of folklore-mythological and biblical elements. The author focuses on the problem of psychological motivation of the characters actions.

Key words: *story, fairytale, folklore, Bible story.*

Народна казка про вбивство сестри сестрою відома у всіх регіонах України, але у різних варіаціях. Проте невід'ємною складовою казки є символ калинового куща, з якого було вирізано сопілку, що заговорила голосом убитої дівчини. «Сюжет про чарівний музичний інструмент, що викриває вбивцю репрезентований як в українському фольклорі («Казка про калинову сопілку», «Калинова сопілка», «Дідова дочка і золота яблунька», «Дідова дочка та бабина дочка»), так і літературних текстах («Сопілка» В. Свідзинського, «Казка про калинову сопілку» О. Забужко). Також даний мотив зустрічається у фольклорному та літературному матеріалі таких країн світу, як Англія, Шотландія, Ірландія, країн Скандинавії» [6, 2]. Водночас у жодному фольклорному взірці однозначно не висвітлено причину гріхопадіння.

Відомим також є біблійний сюжет про братовбивство Авеля Каїном, до якого часто зверталися письменники на всіх етапах розвитку художньої літератури. Біблійна фразеологія до XIX ст. була обов'язковим елементом розвитку художнього образу, сама ж Біблія – джерелом істини, авторитетним суддею, духовним Всесвітом. Активно переосмислюють біблійну образність і українські письменники XIX-XX ст.: Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, Б. Грінченко, П. Куліш, О. Кобилянська, П. Тичина, І. Драч та ін.

Незважаючи на багаторічну історію літератури, кожен автор намагався показати традиційний сюжет із іншого ракурсу, додаючи все нові та нові елементи. Не виключенням стала й Оксана Забужко, написавши «Казку про калинову сопілку», де органічно поєднано фольклорно-міфологічні та біблійні ремінісценції. Особливості поетики та проблематику повісті «Казка про калинову сопілку» досліджували В. Агеєва, Т. Гундорова, О. Гук, В. Захарчук, проте питанню психологічної обумовленості характерів героїв не була приділена належна увага, що і визначає актуальність нашої розвідки.

На матеріалі усної народної творчості та біблійної легенди, письменниця відтворила трагічну історію однієї селянської родини, маркованої печаттю сестровбивства. Стосунки між поділеними на «бабину дочку» і «дідову дочку» героїнями авторка зображує через мотиви гордині, одержимості та гріха. Водночас вона акцентує увагу на проблемах батьківського виховання, стосунків у родині, впливу соціуму на особистість.

Оксана Забужко назвала свою повість казкою. У літературознавчому словнику-довіднику зазначається: «повість – епічний прозовий твір (рідше віршований), який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття займає проміжне місце між романом та оповіданням. Крім обсягу, повість різниться від оповідання розгорнутішим сюжетом, більшою кількістю другорядних персонажів, повнішою та глибшою їх характеристикою, наявністю описів» [7, 539]. Казка – «жанр народної творчості, епічний, повістувальний, сюжетний художній твір усного походження. В основі казки – захоплююча розповідь про вигадані події і явища, які сприймаються й переживаються як реальні» [7, 321].

Перш за все, це повість, оскільки на передньому плані описано життя сім'ї Василя та Марії упродовж 20 років, але разом з тим у творі наявні жанрові ознаки казки: фантастичний сюжет про калинову сопілку, що промовляє до людей людським голосом, соціальний стереотип «бабиної дочки» та «дідової дочки», фольклорні образи відьми, вовкулаки та змія-перелесника, що в подібі пишногo пана спонукає Ганну-панну до злочину. Отже, цей твір містить ознаки і повісті, і казки одночасно, у ньому органічно переплітається реальне та надприродне, фольклорне та біблійне.

Оповідь розпочинається традиційно для сімейних історій: у родині Василя та Марії народилася первістка, що мала від народження знак «на /.../ опукло-буцатенькому лобіку виразно темнів збоку невеличкий багрянний серпик, наче місяць-недобір» [4, 71]. Мати, побачивши таку доньчину особливість, вважала, що цим знаком Бог напрозорочив Ганні щасливу долю. Такими мріями та думками Марія прагнула компенсувати своє нещасливе подружжя, адже батько заборонив їй вийти заміж за коханого чоловіка, тому, на зло йому, вона обрала нелюба Василя, занапастивши цим своє та чоловікове життя. Лише баба-пупорізка «хрестилася і відпльовувалась» від того знаку, називаючи його «бусурменським тавром». Це непокоїло рідних, але дівчинка росла спокійна, і матері хотілося вірити, що то лише добрий знак.

Незабаром народилася у них друга дочка – «мізиночка Оленка», яка «вже ніяким світилом небесним не одзначена». Вже з дитинства батьки ніби розділили дітей між собою: Марія бачить у старшій дочці своє відображення, пишається нею, завжди стає на її бік, а батько – відчуває більшу спорідненість з меншою дочкою. Навіть їхні мрії щодо майбутнього дітей розділилися, адже батько хотів вдалого шлюбу для Оленки та багато внучат, яких він буде бавити, а мати мріяла про князя для Ганни-панни. Батьки, провокуючи майбутній конфлікт дочок, поділили сестер на «бабину дочку»

та «дідову дочку», тому «власне, вони дві й так незгурт між собою любилися, і що більші підростали, то дужче давалося взнаки закладене між них потаємне нап'яття» [4, 77]. Мати ростила не просто доньку, а родинний скарб, який мав дістатися лише князю, пестячи та вирізняючи її з-поміж інших. Даремно вона не послухала бабу-прочанку, що наполягала віддати Ганну до жіночого монастиря, натомість виховала злочинницю, яка не побоялася страшного гріха сестровбивства.

Батька показано пасивним, він ніби і є, але його присутність, порівняно з матір'ю, непомітна. Василь навіть не намагається вникати у родинні справи. Більше того, для нього «бабиної дочки» ніби не існувало, можливо, він не хотів переступити «межу» дітей. Батькові з самого початку «судилося стати заручником у грі, про яку, сердега, не мав і гадки» [4, 75], тому і далі Марія нехтувала його думкою, практично ігноруючи чоловіка, і лише коли розмова зайшла про посаг, то він зумів відстояти свої та доньчині права.

У творі наскрізно осмислюється різниця між героїнями. Ганна виростала розумною, найкращою та найгарнішою дівчинкою, відчуваючи у собі якісь надзвичайні сили (чути під землею воду), «поголовоска полетіла по всіх усюдах як вогонь по соломі, й тепер уже Ганнусю стали раз у раз прохати замість копачів на дальші села» [4, 86]. Оленка ж нічим не примітна, зі звичайною зовнішністю, кволенька з дитинства, пересічна дівчина. Проте своїми родинними пріоритетами Марія виховала в молодшій вперту вдачу, тому вона ніколи, за жодних обставин не поступалася старшій Ганні. Материнська помилка і призводить до головного конфлікту твору, адже Оленка всіляко дошкуляє старшій сестрі, навіть у дрібницях чинить наперекір маминій улюблениці, тим самим плекаючи ненависть та заздрість з боку суперниці. Менша сестра постійно чинила тиск на Ганну, позбавляла її життєвого простору, який міг би розширити омріяні обрії, «виходило... немов сестра її не пускає, – не від себе... не пускає у її, Ганнусину, власну долю... тягла її назад, у непролазні хатні будні, як корову за налигач» [4, 92].

Така відмінність характерів та зовнішності провокує непорозуміння між дівчатами, тому не дивно, що Ганна постійно заздрить сестрі, хоча і в усьому її перевершує. Ревнощі переповнювали дівчину, адже не її колише батько, не для неї співає, «від чого брав до сліз живий, гарячий жаль, але водночас прокидалася і росла й якась інша, жорстокіша ураза» [4, 76].

За словами О. Гук, «образ Ганни-панни стоїть поза будь-якими часовими межами... його можна сміливо вважати проекцією сучасної української жінки, яка у складних умовах національно-економічної залежності стоїть на розпутьті власної долі: з одного боку, між засмоктуючою рутинною життя, з іншого – духовним винищенням з перспективою оволодіння «власним простором» [3, 17], і яким шляхом піти, обирає саме вона, розраховуючи лише на власні сили.

Уже з перших рядків повісті авторка наголошує фізичну особливість, що містичним чином вирізняє Ганну з поміж інших. Виходячи з легенд, наші предки тлумачили цей знак, як знамення гріха Каїнового, покладеного на нього Богом. Цей місяць на лобі є символом таємного знання, що бере свій

початок з міфології. За наказом Бога, братовбивцю не повинні були прихистити ні вода, ні земля, але місяць, усупереч Господній волі, дав йому притулок, і з того часу носить на собі тавро Каїнового гріха. Однак Оксана Забужко переосмислює цю історію у родинній перспективі. Ганна з дитинства відчувала свою перевагу над іншими. Важким ударом стало для неї те, що сестрі-зміючці все дістається без особливих зусиль, натомість Ганна своїм «даром чути воду» заробляла на всю родину.

Авторка зображує постаті сестер на контрасті: унікальність Ганни-панни та пересічність Оленки. Саме мати перетворила добру та обдаровану дівчинку на самозакохану егоїстку, а дитину, що народилася красивою, з надприродними задатками, виховала вбивцею рідної сестри. Як зазначає Віра Агеєва, «Ганна відзначена з-поміж гречкосійного загалу небуденною вродою, аристократизмом духу й чи даром містичного відання й провіщення, терпляче чекає своєї непересічної долі» [1, 296], дівчина не народжена для того, щоб «заскніти в хатніх клопотах сільської господині, вона не для сусідських парубків з їхніми грубими пестощами й почуваннями. Однак перелік ролей, запропонований соціумом жінці, дуже обмежений» [1, 296]. Саме ці межі «дозволеного» вона хотіла порушити, але натомість стає їх заручницею. Врешті, якщо жінці не вдається у традиційний спосіб зреалізувати свій творчий потенціал, то вона змушена йти на злочин. Ганна, ображена на свою «десь заснулу долю», вирішила сама все урівноважити, адже на підсвідомому рівні відчувала меншовартість на фоні сестри. Хоча старша завжди була в центрі уваги, проте усвідомлювала, що люди не люблять її, а лише заздять. Навіть рідна батьківська хата «випихає її з себе», а єдина сестра мала на меті «побачити Ганнусину злість, яка виходила наверх, ніби та злість була гускою, котру Оленці доручили пасти» [4, 78].

Любовна історія загострила конфлікт між сестрами, що набрав форми відвертого протистояння. Дмитро – сільський красень, знатний господар вважав єдиною парою для себе Ганну. Він навіть хотів взяти її силою, але щось відьмацьке випустив на волю «і з неї озвалося здушенням... дійсно відьомським якимсь, голосом: Дмитре, дурнику, нащо ти так, тож болить... і вгородила йому зуби просто в м'якоть підгорля» [4, 102]. З тих пір різка зміна відбулася з дівчиною: перестала «чути воду», і не джерело знайшла, а мерця. Дмитро натомість розлютився, і, щоб помститися Ганні-панні, посватав Оленку, тим самим знеславивши старшу перед селом. За традиційними звичаями, вона була приречена на довічне дівування, або, у кращому випадку, одруження із вдівцем, старим чи бідняком. За маргіналізацію соціального статусу, Ганна ще дужче ненавидить меншу сестру «Оленка, зміючка, сестра ріднесенька, гадина з лісу, змовилась з Дмитром проти неї» [4, 106].

Героїню не стільки турбує, що Дмитро одружується з іншою, адже вона не бажала виходити за нього заміж, скільки обурює те, що за пару обрано її молодшу сестру. У результаті Ганна наважується на сестровбивство. Авторка не дає однозначного трактування причини такого вчинку: заздрість до майбутнього щастя сестри чи заохочення нечистої сили

в образі коханого чоловіка, бо «не знала Ганна-панна, що це не князь, не принц до неї вночі приходив, а сам диявол прийшов по її душу... і тут запіяв півень – і в змиг ока постіль її спорожніла» [4, 112]. Ображена на долю, Ганна вирішила помститися за всі свої кривди і вбила рідну сестру, щоб не допустити її до щастя, яке по праву належить лише їй, адже вона готувалася до нього усе життя.

Авторка покладає всю провину на знак нечистої сили, який з народження носила на голові вбивця. Динаміку самого злочину не показано, тому виникає відчуття, що все було заплановано задовго до самого злочину. В останню дівочку неділю перед весіллям «Ганнуся почула якусь зайшла в собі переміну: її обида ствердла й звузилася на тонке жало, що вогнем пекло під грудьми, і незмога було дихати, доки його з себе не викинеш» [4, 117], взяла «нагостреного ножа» і запропонувала сестрі сходити по ягоди. У фіналі твору дія «пересікається з біблійним міфом, адже Ганна, як і Каїн, фактично вимушена була залишити землю за свій величезний гріх – гординю» [3, 20], вона, як і Каїн, вчиняє страшний гріх – вбиває рідну сестру, вгородивши «ножа просто в дишуче теплом, щільне, а проте як же піддатне ножеві тіло» [4, 119]. За словами О. Гук «зрозуміло, що вчинок Ганни-панни з позиції аналітичного світосприйняття можна трактувати як немотивований конфлікт, а з позиції міфопоетичного світосприйняття конфлікт Ганни досить таки мотивований – героїня своїм вчинком практично дає відповідь Творцю за своє приниження» [3, 20], «і луна її переможного реготу застугоніла лісом... а щоб знав» [4, 119]. Після повернення додому відповіді на запитання матері тотожні відповідям Каїна після вбивства Авеля: «або я їй сторожа?». Відбиток смерті наклався на сестру, адже оточуючі перестали чути її голос, а невдовзі мати дізналася, що Ганна завагітніла.

У повісті авторка залучила традиційний образ чумаків, що принесли звістку про меншу дочку. Використане також магічне число три, саме таку кількість разів промовляла сопілка голосом Оленки «помалу-малу, чумаче, грай, не врази мого серденька вкрай, мене сестриця з світу згубила, в моє серденько гострий ніж устромила» [4, 112]. У фольклорі сопілка виконує функцію посередника між світом живих та мертвих, у даному ж тексті чарівна сопілка покликана викрити вбивцю – власну сестру, вона не тільки розповідає про смерть Оленки, а й символізує «голос правди», який обов'язково всі почують, як би його не приховували.

Отже, авторка здійснює постмодерну інтерпретацію фольклорного та біблійного мотиву про двох сестер, які стають ворогами. Непорозуміння між сестрами провокується позицією батьків. Так, мати бачить у старшій своє віддзеркалення, пророчить їй щасливу долю з князем і спонукає Ганну жити у полоні власних ілюзій. Батько ж відчуває схожість із спокійною Оленкою і віддає їй беззастережно всю любов. Давня біблійна легенда обертається жіночою версією історії сестровбивства, історією споконвічної боротьби добра і зла за душу людини.

Джерела:

1. Агеєва В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму / В. Агеєва. – К. : Факт, 2003. – 320 с.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
3. Гук О. За феміністичним каноном («Казка про калинову сопілку» О.Забужко) / О. Гук // Вісник Запорізького національного університету. Збірник наукових статей. Філологічні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2009. – С. 16-21.
4. Забужко О. Сестро, сестро: повісті та оповідання / О. Забужко. – К. : Факт, 2005. – 240 с.
5. Захарчук В. Казка про калинову сопілку: трансформація архетипу братовбивства в українській літературі / В. Захарчук // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – № 11. – С. 2-6.
6. Захарчук В. Печать Каїна: Архетип братовбивства в українській літературі / В. Захарчук. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 58 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів [та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
8. Словник символів / О. Потапенко, М. Дмитренко, Г. Потапенко [та ін.]; за заг. ред. О. Потапенка та М. Дмитренка. – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 156 с.